

Valószínűségszámítás előadás, 13. hét, 2021. december 10.
Feltételes eloszlás, sűrűségfüggvény, várható érték

1. Feltételes eloszlás

1.1. Definíció. Legyen X diszkrét valószínűségi változó, lehetséges értékei $x_1, x_2, \dots$, a hozzájuk tartozó valószínűségek: $\mathbb{P}(X = x_k) = p_k$. Legyen A pozitív valószínűségű esemény. Ekkor az X -nek az A eseményre vonatkozó feltételes eloszlása:

$$q_k = \mathbb{P}(X = x_k | A) = \frac{\mathbb{P}(\{X = x_k\} \cap A)}{\mathbb{P}(A)}.$$

Ekkor

$$\sum_{k=1}^{\infty} q_k = \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\mathbb{P}(\{X = x_k\} \cap A)}{\mathbb{P}(A)} = 1,$$

azaz a (q_k) sorozat is valószínűségeloszlás.

Másrészt az $\{X = x_k\}$, $k = 1, 2, \dots$ események teljes eseményrendszert alkotnak.

Ez alapján az X -nek az A eseményre vonatkozó feltételes várható értékét is kiszámíthatjuk:

$$\mathbb{E}(X|A) = \sum_{k=1}^{\infty} k \cdot q_k = \sum_{k=1}^{\infty} k \cdot \mathbb{P}(X = x_k | A).$$

Példa. Kétszer dobunk szabályos kockával. Legyen X az első dobás, Y pedig a dobott számok közül a nagyobb. Ekkor az (X, Y) valószínűségi vektorváltozó együttes eloszlása:

X/Y	1	2	3	4	5	6	összesen
1	1/36	1/36	1/36	1/36	1/36	1/36	1/6
2	0	1/18	1/36	1/36	1/36	1/36	1/6
3	0	0	1/12	1/36	1/36	1/36	1/6
4	0	0	0	1/9	1/36	1/36	1/6
5	0	0	0	0	5/36	1/36	1/6
6	0	0	0	0	0	1/6	1/6
összesen	1/36	1/12	5/36	7/36	1/4	11/36	1

Legyen $A = \{Y = 3\}$ a feltétel.

Ekkor X feltételes eloszlása:

$$q_1 = \mathbb{P}(X = 1 | Y = 3) = \frac{1/36}{5/36} = \frac{1}{5} = q_2; \quad q_3 = \frac{1/12}{5/36} = \frac{3}{5}.$$

Ez tehát az első dobás feltételes eloszlása arra az eseményre nézve, hogy a két dobás maximuma 3.

Továbbá X feltételes várható értéke:

$$\mathbb{E}(X | Y = 3) = \sum_{k=1}^3 \mathbb{P}(X = k | Y = 3) \cdot k = \frac{1}{5} \cdot 1 + \frac{1}{5} \cdot 2 + \frac{3}{5} \cdot 3 = \frac{12}{5} = 2,4.$$

Ez tehát az első dobás feltételes eloszlása arra az eseményre nézve, hogy a két dobás maximuma 3.

Ez azt is jelenti, hogy ha a tévedésünk négyzetes hibájának várható értékét szeretnénk minimalizálni, akkor az $\{Y = 3\}$ feltétel esetén 2,4 a legjobb „előrejelzés”. Ugyanis az alábbi állítás érvényes.

1.1. Állítás. (i) Az a c szám, melyre $\mathbb{E}((X - c)^2)$ a lehető legkisebb, éppen $c = \mathbb{E}(X)$.

(ii) Az a c szám, melyre $\mathbb{E}((X - c)^2 | A)$ a lehető legkisebb, éppen $c = \mathbb{E}(X | A)$.

A fenti példában a 3-nak nincs kitüntetett szerepe, írhatnánk más számot is. Például:

$$\mathbb{E}(X|Y = 2) = \frac{1}{3} \cdot 1 + \frac{2}{3} \cdot 2 = \frac{5}{3} = 1,67.$$

Általában pedig így fogalmazhatjuk meg a kérdést: az Y valószínűségi változó ismeretében mi az az érték, mely a legjobb előrejelzést adja a négyzetes várható érték értelemben? Pontosabban fogalmazva: ha az Y valószínűségi változót ismerjük, akkor ez alapján olyan előrejelzést készíthetünk, mely Y -nak függvénye, valamilyen $h(Y)$ függvény. Az ilyen alakú függvények közül pedig azt választjuk, melyre a négyzetes hiba várható értéke a lehető legkisebb.

1.2. Definíció. Az X valószínűségi változó feltételes várható értéke Y -ra nézve az a $h(Y)$ függvény, melyre

$$\mathbb{E}((X - h(Y))^2)$$

a lehető legkisebb (az összes „megfelelő” h függvény között). Jelölése: $\mathbb{E}(X|Y)$.

Az így definiált fogalom szoros kapcsolatban van a fenti feltételes várható értékekkel. Nevezetesen, diszkrét valószínűségi változók esetén $\mathbb{E}(X|Y)$ egy $h(Y)$ alakú függvény. Ekkor, ha k rögzített, akkor

$$\mathbb{E}(X|Y = k) = h(k)$$

teljesül.

2. Feltételes sűrűségfüggvény és várható érték

Az 1.2. definícióban nem használtuk, hogy X és Y diszkrét valószínűségi változók lennének (bár a példában azok voltak). Kérdés, hogy az így értelmezett feltételes várható értéket hogyan tudjuk kiszámítani, ha ismerjük X és Y együttes sűrűségfüggvényét.

Emlékeztetőül: legyen az (X, Y) abszolút folytonos valószínűségi vektorváltozó együttes sűrűségfüggvénye a f . Ekkor az igaz megfelelő $H \subseteq \mathbb{R}^2$ halmazokra, hogy

$$\mathbb{P}((X, Y) \in H) = \int_H f(x, y) dx dy.$$

Az X , illetve Y sűrűségfüggvénye:

$$f_X(x) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dy; \quad f_Y(y) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dx.$$

2.1. Definíció. Az X valószínűségi változónak az $Y = y$ feltételre vonatkozó **feltételes sűrűségfüggvénye** adott y valós számra:

$$f_{X|Y=y}(x) = \frac{f(x, y)}{f_Y(y)}.$$

2.2. Definíció. Legyen (X, Y) abszolút folytonos valószínűségi vektorváltozó, melynek együttes sűrűségfüggvénye f . Ekkor a $g(X)$ valószínűségi változó **feltételes várható értéke** az $Y = y$ feltétel mellett:

$$\mathbb{E}(g(X)|Y = y) = \int_{-\infty}^{\infty} g(x) f_{X|Y=y}(x) dx.$$

Speciálisan: Az X valószínűségi változó feltételes várható értéke az $Y = y$ feltétel mellett:

$$\mathbb{E}(X|Y = y) = \int_{-\infty}^{\infty} x \cdot f_{X|Y=y}(x) dx.$$

Az így definiált feltételes várható érték kapcsolata az 1.2. definícióval az alábbi: $\mathbb{E}(X|Y = y)$ valójában egy $h(y)$ alakú függvény. Ekkor

$$\mathbb{E}(X|Y) = h(Y),$$

vagyis a feltételes sűrűségfüggvény segítségével kiszámíthatjuk a tévedés négyzetes várható értéke szempontjából legjobb előrejelzést.

Példa. Legyenek X és Z független standard normális eloszlású valószínűségi változók. Ekkor az $(X, X + Z)$ együttes sűrűségfüggvénye (ezt nem bizonyítjuk):

$$f(x, y) = \frac{1}{2\pi} \exp\left(-\frac{2x^2 - 2xy + y^2}{2}\right).$$

Az $X + Z$ valószínűségi változó normális eloszlású $m = 0$ várható értékkel és $\sigma = 2$ szórásnégyzettel, így

$$f_{X+Z}(y) = \frac{1}{2\sqrt{\pi}} \exp\left(-\frac{y^2}{4}\right).$$

Mennyi lehet az $\mathbb{E}(X|X + Z = y)$ feltételes várható érték?

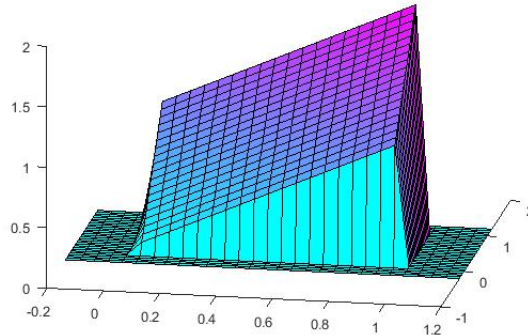
$$\begin{aligned} \mathbb{E}(X|X + Z = y) &= \int_{-\infty}^{\infty} x \frac{f(x, y)}{f_{X+Z}(y)} dx = \int_{-\infty}^{\infty} \frac{1}{\sqrt{\pi}} x \exp\left(-\frac{2x^2 - 2xy + y^2/2}{2}\right) dx = \\ &= \int_{-\infty}^{\infty} x \cdot \frac{1}{\sqrt{\pi}} \exp\left(-\frac{(x - y/2)^2}{2 \cdot 1/2}\right) dx = \frac{y}{2}, \end{aligned}$$

ahol felhasználtuk, hogy éppen az $y/2$ várható értékű, $1/\sqrt{2}$ szórásu normális eloszlás sűrűségfüggvénye jelent meg x -szel szorozva és integrálva. Ez éppen ennek a normális eloszlásnak a várható értéke, azaz $y/2$.

Ebből következik, hogy

$$\mathbb{E}(X|X + Z) = \frac{X + Z}{2}.$$

Ez tehát azt jelenti, hogy $h(y) = y/2$ lesz az a függvény (a „megfelelő” függvények között), melyre a $\mathbb{E}((X - h(X + Z))^2)$ várható érték a legkisebb.

1. ábra. A $[0, 1] \times [0, 1]$ négyzeten $x + y$ alakú együttes sűrűségfüggvény

Példa. Tegyük fel, hogy (X, Y) együttes sűrűségfüggvénye az alábbi függvény:

$$f(x, y) = \begin{cases} x + y, & \text{ha } 0 \leq x \leq 1 \text{ és } 0 \leq y \leq 1; \\ 0 & \text{különben.} \end{cases}$$

Számítsuk ki X -nek Y -ra vonatkozó feltételes várható értékét.

Ehhez először számítsuk ki a feltételes sűrűségfüggvényt.

Az Y sűrűségfüggvénye:

$$f_Y(y) = \int_{-\infty}^{\infty} f(x, y) dx = \int_0^1 x + y dx = \left[\frac{x^2}{2}\right]_{x=0}^1 + y = y + \frac{1}{2},$$

ha $0 \leq y \leq 1$. Különben azonosan nullát integrálunk, a sűrűségfüggvény is 0.

Ezért

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(X|Y = y) &= \int_{-\infty}^{\infty} x \cdot \frac{f(x, y)}{f_Y(y)} dx = \int_0^1 x \cdot \frac{x + y}{\frac{1}{2} + y} dx = \frac{1}{\frac{1}{2} + y} \int_0^1 x^2 + xy dx = \frac{1}{\frac{1}{2} + y} \left[\frac{x^3}{3} + \frac{x^2 y}{2} \right]_{x=0}^1 = \\ &= \frac{1/3 + y/2}{1/2 + y} = \frac{2 + 3y}{3(1 + 2y)} \quad \Rightarrow \quad \mathbb{E}(X|Y) = \frac{2 + 3Y}{3(1 + 2Y)}.\end{aligned}$$

Ez tehát azt jelenti, hogy $h(y) = \frac{2+3y}{3(1+2y)}$ az a függvény, melyre $\mathbb{E}((X - h(Y))^2)$ a lehető legkisebb, ez lesz X legjobb előrejelzése ebben az értelemben.

Megjegyzés. Általában igaz, hogy a $\mathbb{E}(X|Y)$ valószínűségi változó várható értéke $\mathbb{E}(X)$.
